

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.*

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК»

Автор статті визначає головні цілі українських феміністок на межі XIX-XX ст., з'ясовує умови, за яких живуть жінки в українському суспільстві. Висвітлює погляди на цю проблему українських феміністок Наталії Кобилянської, Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Кобилянської та інших. Заглиблюється в історію розвитку української жіночої літератури у результаті чого в основі зображення новітньої літератури опиняється не типове, як то було в реалізмі, а, навпаки, особливе, індивідуальне, неповторне. У творах Лесі Українки, Любові Яновської, Надії Кибальчич, Євгенії Ярошинської, Людмили Старицької-Черняхівської якраз багато нетипового, яскравого, несподіваного. Це виявляється і в образах героїв, і в їх чуттєвих реакціях, і в позиції авторів щодо персонажів.

Ключові слова: жіноча література, жінка-письменниця, феміністки, емансипація, проблема, жіночий рух, талант, полеміка, реалізм.

The author of the article defines the main goals of Ukrainian feminists at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, examines the conditions under which women live in Ukrainian society. He highlights the views on this issue by Ukrainian feminists Natalia Kobilyanska, Olena Pchilka, Lesia Ukrainka, Olga Kobilyanska and others. Deepening into the history of the development of Ukrainian women's literature, as a result of which the basis of the image of modern literature is not typical, as it was in realism, but, on the contrary, a special, individual, unique. In the works of Lesya Ukrainka, Lyubov Yanovsky, Nadiya Kibalchych, Eugenia Yaroshynska, Lyudmila Staritskaya-Chernyakhivska, there are many unusual, bright, unexpected. This is manifested both in the images of the heroes, in their sensory reactions, and in the position of the authors regarding the characters.

Key words: female literature, woman-writer, feminist, emancipation, problem, women's movement, talent, polemics, realism.

Автор статті определяет главные цели украинских феминисток на рубеже XIX-XX вв., Выясняет условия, при которых живут женщины в украинском обществе. Освещает взгляды на эту проблему украинских феминисток Натальи Кобылянской, Елены Пчелки, Леси Украинки, Ольги Кобылянской и других. Углубляется в историю развития украинской женской литературы в результате чего в основе изображения новой литературы оказывается нетипично, как было в реализме, а, наоборот, особенное, индивидуальное, неповторимое. В произведениях Леси Украинки, Любви Яновской, Надежды Кибальчич, Евгений Ярошинской, Людмилы Старицкой-Черняховской раз много нетипичного, яркого, неожиданного. Это проявляется и в образах героев, и в их чувственных реакциях, и в позиции авторов к персонажам.

Ключевые слова: женская литература, женщина-писательница, феминистки, эмансипация, проблема, женское движение, талант, полеміка, реалізм.

У літературній ситуації кінця XIX століття виразно означилася певна інтрига, оскільки під тиском суспільно-культурних змін розгорталася дискусія про те, як належить представляти людину в літературі. Не вільна від романтичних тенденцій, українська література утверджувала реалістичний метод, але разом з тим вона засвоювала певні риси нових художніх течій та стилів, що з'являлися в європейському мистецтві. Переборення стереотипів солодково-сентиментального зображення жінки залишалося актуальним для літераторів межі сторіч, однак поширення нових естетичних технік вимагало також оновлення творчого діапазону.

Так, готуючи видання «Першого вінка», Наталія Кобринська бачила перед собою завдання заперечити той пасивно-споглядальний тип жінки, який утвердився в літературній традиції. Це мало важливе значення, з огляду на виховання нового читача, точніше, читачки, адже така література адресувалася освіченим жінкам і мала сприяти їхній емансипації щодо родинно-домашніх ролей. Суспільство продовжувало обмежувати доступ жінки до освіти та культурних здобутків, через те українські діячки покладали на художню літературу великі надії. У листі до Ганни Барвінок Н. Кобринська зокрема писала:

«Перед нашим жіноцтвом замкнена дорога до вищої науки, і щоби набути ширших відомостей, лишається їм один спосіб – читання книжок, та і той не доводить до пожаданих результатів. Понеже у нас [...] читання приносить не раз більше шкоди, як пожитку, – читають без вибору, читають що попаде, не питаючись, до якого часу належить діло, серед яких обставин зродив його автор. Тепер ще наше жіноцтво брє в творах романтичної школи, і все, що новіше, реальніше, відкидається jako зле і неморальне. Тож, щоби обернути читання на добрий пожиток жіночого загалу, задумала-м зав'язати

товариство, котре би, підтримуючи після даних обставин найновіші літературні напрямки, потягало за собою жіноцтво, котре місто переживувати пережиті твори [...] прийняли авторів, котрі найбільше відповідають вимогам часу. Бачу в тім ту користь для жінок, що таке читання [...] наводило би на те, що змогли би докладніше пізнати своє в суспільстві положення, котре щораз більше домагається реформи» [1, с. 394–395].

Якщо перші жіночі видання мали за мету представити в художніх образах жіночу проблематику, то вже невдовзі цього було замало. Письменниці стали замислюватися над способом представлення героя та дійсності в літературі, вони мали свідомість того, що белетристика не повинна дублювати публіцистику та безпосередньо агітувати за жіночі рації, навіть якщо ті дуже слушні та потрібні.

Із бігом часу атмосфера цих дискусій загострювалася. Вона всотала в себе як загальний дух тієї епохи, так і специфічну проблему розбіжностей в українському жіночому русі. Адже такі розбіжності неминуче мали проявитися, передусім у трьох аспектах:

- 1) між старшим та молодшим поколінням феміністок, що вийшло на кін на межі століть;
- 2) між галицьким та наддніпрянським жіночим рухом, які розвивалися в різних державах із відповідними акцентами становища та прав жінок;
- 3) між прихильницями «реальної літератури», яка відчуває призначення в безпосередній відповіді на суспільні запити (Наталія Кобринська, Олена Пчілка, Євгенія Ярошинська й ін.), та ентузіастками нових європейських напрямів, що схилили до більш складного та умовного відображення дійсності (Ольга Кобилянська, Леся Українка, Дніпрова Чайка тощо).

«Серед головних цілей українських феміністок на межі ХІХ–ХХ ст. було, звичайно, й прагнення з'ясувати умови, за яких живуть жінки в українському суспільстві. – пише М. Тарнавський. – Адже, щоб обстоювати зміни, спершу слід довести потребу в них. Звісно, література, надто мала проза, була корисним інструментом зображення наявних соціальних умов. Використання літератури як знаряддя соціальних реформаторських зусиль було дуже доречним наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., бо панівним стилем тогочасної літератури, надто української літератури, був реалізм» [2, с. 204–205]. Частина жінок-авторок залишилася вірною цьому стилю й у подальших роках, публікуючи реалістичні оповідання на сторінках українських часописів. Інші ж, еволюціонуючи, відійшли від нього, як-от Ольга Кобилянська та Леся Українка.

Кількома роками пізніше Наталія Кобринська започатковує серію видань «Жіноча бібліотека», видає альманах «Наша доля» (1893–1896), в якому також виступають авторки із Наддніпрянської України. Ці ініціативи наочно засвідчували народження жіночого руху, його об'єктивну затребуваність у суспільстві, невідповідність та гостроту порушуваних жінками загальносуспільних проблем. Щоправда, видати запланований «Другий вінок», який мав би означити своєрідну серію, не вдалося. Проте свій ентузіазм жіночі діячки реалізували в інших задумах.

Кобринська, діючи в умовах Австро-Угорщини, спиралася на австрійсько-німецький досвід жіночого руху (так само, як і дещо пізніше, Ольга Кобилянська [3, с. 128–129]). Вона зосереджувала увагу на здобуванні жінкою широких громадянських прав та доступу до надбань освіти, науки і культури. Емансипація жінки сприймалася нею та її послідовницями як необхідна засада суспільного поступу, що поєднується із іншими вимогами прогресу.

Іншу модель тогочасного фемінізму демонструвала Олена Пчілка. Вона працювала на розвиток не стільки громадянських, скільки культурних потреб української жінки, прагнула вписати їх у ширший контекст визвольної боротьби в Росії. Культурницька програма Олени Пчілки мала ширший резонанс і більше послідовниць. А найважливіше, що дух культурництва письменниця плекала у власній родині, і її дочки, серед яких геніальна Леся Українка, його успадкували та розвинули.

Ця відмінність двох лідерок є дуже переконливим аргументом на користь думки про представлення ними *двох моделей* українського фемінізму. Розуміння жіночого питання було предметом постійних суперечок серед українських діячок. Звичайно, тут певну роль відігравала відмінність характерів та особистої вдачі, також мали значення родинні традиції, виховання та світогляд. Але треба звернути якнайпильнішу увагу на відмінні умови суспільної дійсності Росії та Австро-Угорщини, що спричинювали різні позиції галичан та наддніпрянських українок в обстоюванні жіночих прав. Зокрема, такою підставою було відмінне становище жінки в обох державах: жінки в Росії продовжували боротися за відміну станової та кастової освіти, проти статевої дискримінації у праці тощо [4, с. 106–107].

Альманах «Перший вінок» став результатом об'єднаних зусиль українських діячок із обох боків австро-російського кордону, і це треба відзначити як безперечний успіх тогочасного національно-культурного руху. Жінки згуртувалися у цьому спільному проекті, прекрасно розуміючи, що існує більше того, що їх об'єднує, аніж такого, що роз'єднує. У збірнику опублікували свої твори письменниці, які зробили вагомий внесок у національну культуру, – Наталія Кобринська, Олена

Пчілка, Уляна Кравченко, Дніпрова Чайка, Леся Українка, Людмила Старицька-Черняхівська. Незважаючи на труднощі з виданням, малий розголос у публіки та неможливість зробити український жіночий альманах регулярним (а такі наміри були, як згадано вище), «Перший вінок» усе ж виконав свою важливу місію. Він не тільки представляв творчий доробок жінок-письменниць, а й виокремлював жіночу проблему як загальносуспільну, адже у збірнику містилися програмні статті про жіночий рух у Галичині та Європі Н. Кобринської [5; 204].

Варто взяти до уваги висновок С. Павличко, яка виразно виділяє діячок-феміністок цього покоління на тлі їхніх попередниць в українській культурі. Відмінності тут, справді, досить істотні, до того ж, вони мають символічну якість. Якщо українські жінки середини століття, як-от Марко Вовчок, за прикладом європейських жінок (Жорж Санд, Джордж Еліот) обирали собі чоловічий псевдонім та підпорядковувалися чоловічим стандартам у літературі, то нове покоління пішло далі й виразно проявило власне Я. «Олена Пчілка й Наталія Кобринська заклали основи іншої традиції, в якій не було ні чоловічих псевдонімів, ні чоловіків-оповідачів, ні загалом спроби імітувати чоловічий голос. Завдяки цим авторкам у 80-х роках в українській літературі прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним феміністична ідея» [6, с. 69–70], – пише С. Павличко.

Цей факт, як видно, динамізував розпочатий процес. Неважко помітити, що від часу видання альманаху загострюються дискусії про розуміння «жіночої квестії». Обраний українськими феміністками поміркований та ліберальний тон не задовольняє молодших представників цього руху, зокрема Лесю Українку та Ольгу Кобилянську. У чому тут полягала суперечність? Справа жіночої емансипації ставилася у залежність від широко зрозумілої визвольної справи. Через це вимоги жіночого руху згладжувалися та пом'якшувалися, аби не привертати загальної уваги. У програмних публікаціях у «Першому вінку» така позиція характерна для Н. Кобринської і Олени Пчілки. Так, у поетичній відозві «Перший вінок» Олена Пчілка чітко вказувала на адресата жіночого альманаху: збірка видається не для «славутних митців», а для «душ несміливих, лагідних». Тим самим применшувалася та принижувалася вага робленої справи. Саме така норма була неприйнятною для молодшої генерації діячок жіночого руху, що засвідчили, наприклад, радикально-феміністичні постаті ранніх повістей Ольги Кобилянської.

Виразні сліди полеміки щодо жіночого питання простежуємо у листуванні Лесі Українки. Поетеса разом із матір'ю підтримала ініціативу жіночого альманаху, однак мала у цій справі свої застереження. У листі до М. Драгоманова від травня 1893 року вона писала: «З Вашою думкою про жіночий журнал я згідна. По нашій думці, власне, не мав би то бути виключно жіночий журнал, та й взагалі зовсім не такий, яким хоче чи хотіла зробити п. Кобринська. Як на мене, то я не розумію, що нового ще можна видумати в теорії до квестії жіночої і що можна такого сказати нескучного про неї» [7, с. 152].

Звернемо увагу на прикметні деталі дискусії. Леся Українка відстоює свою позицію перед політиком та ідеологом Драгомановим, який був досить впливовою особою в галицькому українському русі й мав там послідовників та учнів (І. Франко, М. Павлик та ін.). Очевидно, Драгоманов підходив до жіночого руху із погляду європейського інтелектуала-поступовця й мимовільно переносив європейські реалії життя на український ґрунт. Подібного погляду дотримувалася й Наталія Кобринська. Їй ішлося передусім про відстоювання соціальних та національних прав жіноцтва. У цьому зв'язку література оцінювалася в її прикладному, практичному значенні як носій поступових суспільних тенденцій.

Леся Українка у листі раз виступає із багатозначним «ми» (можна здогадуватися, що її думку поділяла матір, але може це бути тільки риторичною фігурою), але далі однозначно стверджує власну позицію («як на мене...»). Її протест викликає саме таке практичне, меншовартісне розуміння літератури, свідомість того, що її можна легко залучати на службу поступовим ідеям та доктринам. Молода поетеса уже, як бачимо, цілком свідомо автономії літератури, її унікальності як творчого досвіду, через те вона принципово не може погодитися із переконаннями старших (Н. Кобринської).

По суті, відмінність поглядів тут досить значна. Далі Леся Українка у згаданому листі додає: «Не скучно хіба, коли описуються факти з жіночого життя і розбирається жіноча психологія у гарній формі та й ще з таланом, і то сепаратизм сей трохи смішнуватий» [7, с. 152]. Отже, на її переконання, в літературі важить не ідеологічна вартість, а талант, уміння переконливо представити жіночий характер, до того ж у його органічних зв'язках із дійсністю. Інакше феміністична ідея в літературі виглядатиме штучною та ходульною.

Пізніше розходження поглядів на жіноче питання ускладнило і проблематизувало співпрацю різних авторок у проектах Н. Кобринської. У листі Лесі Українки від 12 березня 1895 року є таке пояснення цього моменту: «Вона (Кобринська), певно, сердиться на мене за те, що я ухилилася від бібліотеки сеї (мова йде про згадану вище «Жіночу бібліотеку», започатковану Кобринською в 1893 році – *Л. Т.*), але щось я не маю серця до сього видання, надто після того, як побачила його, – і така се вже вузенька річечка, сі жіночі видання. Коли ж кому і так судилось не глибоко та не широко плавати, то не хочеться

позбавляти себе остаточної волі. Я гадаю, що англічанки не такими річками виплили в море» [7, с. 290]. Тут, на відміну від попереднього листа, маємо вже не просто критику й опозицію, а чітке переконання «іншого шляху», що впливає з блискучої обізнаності в європейському феміністичному русі та його успіхами в XIX столітті. Леся Українка від імені молодого покоління засвідчує потребу не замикатися на власне жіночих проблемах, а ставити їх у широкий суспільно-культурний контекст.

Отже, в середині 1890-х років визначається більш чітка й категорична позиція в українському жіночому русі. Її головні репрезентантки – Леся Українка та Ольга Кобилянська. Якщо Леся Українка у той час висловлювала свої погляди у приватних листах та лишалася їм вірною у власній творчості, то Кобилянська відверто задекларувала новий фемінізм на сторінках своїх ранніх повістей «Людина» та «Царівна». Такі переконання знайшли співчуття та розуміння серед молодого покоління українських діячок, які на той час входили в літературу.

Так, Кобилянська у перших повістях зобразила програмну героїню, котра у своєму часі та у своїх умовах репрезентувала тип інтелігента, який раніше був представлений у повістях І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б. Грінченка, І. Франка. Це жінка-емансипантка, свідомо власної автономності, жінка, готова боронити своїх людських прав і своїх, неприйнятних для загалу, переконань. Вона мріє «передусім бути собі ціллю», як це декларує героїня повісті «Царівна» Наталка Веркович. Програма такої героїні включає – в дусі ідей того часу – всебічну освіту та культурний розвиток, а також працю на благо інших, самореалізацію в корисній діяльності, що мала практично втілювати ідеал наближення для загалу «сонячного полудного». Лише у взаємному зв'язку ці два чинники набувають високого, благородного, загального значення.

Свідченням зрілості талантів Ольги Кобилянської та Лесі Українки було те, що у творчості вони заперечували відверту феміністичну ідею, вважаючи це за прояв заангажованості. Так, авторка «Лісової пісні» у відомому рефераті «Малорусские писатели на Буковине», характеризуючи творчість своєї товаришки, вказувала, що та в останніх творах «охолола до фемінізму», причому констатувала це не без задоволення. З іншого боку, й сама Кобилянська критично переоцінює ранні твори, вбачаючи в них тенденційність. Більше того, вона заявляє: «... Відтепер навіть не буду писати тенденційні новели, примір(ом), такого роду, як «Людина». Впрочім, і не хочу служити двом панам, то є тенденції і поезії» [8, с. 283].

Останній акцент дуже слушний, якщо оцінювати відмінність позиції молодших жінок-письменниць від поглядів засновниць жіночого руху Наталі Кобринської та Олени Пчілки. Реалістичний стиль письма пасував до тих соціально-викривальних тенденцій, якими переймалися перші феміністки, він відповідав духові доби та суспільним потребам свого часу. Але в літературі, писаній з таких позицій, відчувалася її ідеологічна заданість, певна запрограмованість. Від цього прагнуть звільнитися молодші письменниці, усвідомлюючи собі, що феміністично-викривальна програма не йде на користь художності. Тим часом у літературі утверджуються нові течії й стилі, які ґрунтувалися на індивідуалістичній свідомості, а це ставало в суперечність із традиційним письмом.

Звідси – один із парадоксів раннього українського фемінізму, який зауважує канадський літературознавець М. Тарнавський. «Що могло бути кращим засобом для прихильниць фемінізму, – міркує дослідник, – ніж соціально зорієнтований літературний стиль, що наголошував передусім на зображенні соціальних умов, зокрема пригноблених нижчих класів? Але цей щасливий збіг панівного літературного стилю з потребою у феміністичній агітації призвів до конфлікту жіночого руху з новим літературним напрямом – модернізмом, що формувався тієї доби. Іронія криється в тому, що соціальний реформаторський рух виявився пов'язаним із застарілим літературним стилем» [9, с. 205].

Справді, молоде покоління мало виразно відмінні пріоритети й прагнуло брати до уваги європейський контекст, а не лише рідну традицію. Його вже не могли зупинити зверхні повчання, як-от у полеміці С. Єфремова з О. Кобилянською. З огляду на становлення нових стилів та виражальних можливостей художнього слова, слід було розвивати й саму парадигму реалізму. Тому-то однобічні й вузькі погляди старших не сприймаються молодими, котрі прагнуть знайти власну дорогу у творчості. Так, Н. Кобринська радить О. Кобилянській відкинути Ф. Ніцше, але, певно, що ця порада була взята буковинською літераторкою критично. «Не тратьте часу на Нічого (Ніцше – Л. Т.). Світ літературний називає його преступником... Зарозумілість того чоловіка має бути страшна, – а де вже велика зарозумілість, там мало зерен правдивого розуму» [10, с. 408], – повчає впорядниця «Першого вінка». У листі до Є. Ярошинської подибуємо схоже, вузько-утилітарне розуміння реалізму: «Се у Вас і важне, що Ви за рами для своїх героїв берете обставини щоденного життя та робите з того сирого матеріалу правдиву артистичну річ» [10, с. 410-411].

На межі XIX та XX століть творчість жінок уже складається в цілком самобутнє явище. Вона не лише представлена більшою кількістю авторок, але й виразно диференційована, з огляду на естетичні категорії та стилі. До числа старших жінок-письменниць (крім згаданих вище, Грицько Григоренко,

Любов Яновська та ін.) долучається гроно молодих талантів. Це Христя Алчевська, Надія Кибальчич, Наталія Романович-Ткаченко, Галина Журба, Галина Комарова. По суті, в новому літературному поколінні жіночий голос звучить на повну силу. Їхня творчість засвідчує перехід жіночої літератури у нову епоху, її тісну співдію із чинниками модернізації культурної традиції.

Але провідні представниці жіночої літератури – Кобилянська та Леся Українка, за слушним висновком С. Павличко, якнайсерйознішим чином уплинули на новітні орієнтації нашої літератури і, зрештою, стали ключовими постатями у ній. «Той факт, що саме дві жінки, – зауважувала дослідниця, – спробували зруйнувати панівну ідеологію у сфері культури, не здається випадковим» [6, с. 69]. Отже, велике значення їхньої творчої діяльності сьогодні вже ні в кого заперечень не викликає.

Більше того, у сучасному літературознавстві виразно стверджується, що значення творчих ідей Лесі Українки та Ольги Кобилянської не вичерпалося й залишається актуальним у нинішній ситуації, через століття. В. Агеєва про це пише так: «...Леся Українка й Кобилянська стали мало не культовими посталями нашого *fin de siècle*. Але якраз вони репрезентують ту модерну мистецьку традицію, яка сьогодні виявилася чи не найжиттєздатнішою» [11, с. 15].

Подібний висновок про радикальне значення двох жінок в історії української культури робить Т. Гундорова. Дослідниця розглядає гендерні ролі в конкретній суспільній ситуації, в якій вони накладалися на інші популярні ідеї, зокрема корелювали з національно-визвольними гаслами, здобуваючи ідеологічні підтексти. «Зазвичай в українській літературі національна ідея фемінізувалася, однак саме Кобилянська разом з Лесею Українкою були першими, хто пов'язав питання модерної нації з культуротворчою функцією жінки. Саме у творчості цих письменниць складається аполонічний міт «нової жінки». Останній увібрив у себе спротив, з одного боку, романтичному ототожненню жінки з природою, а, з іншого – протест проти дарвінівського витлумачення жінки як біологічної, репродуктивної сили роду» [12, с. 226–227].

Однак не можна залишати на маргінесі літературного процесу кінця XIX та початку XX століть творчість інших, менш відомих авторів-жінок – Любові Яновської, Христі Алчевської, Надії Кибальчич, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Одарки Романової, Галини Журби, Катрі Гриневицевої, Людмили Старицької-Черняхівської та багатьох інших. Адже ця творчість не була лише благодатним тлом для інших, більш визнаних письменників. Треба сказати, що нерідко ці призабуті на сьогодні літератори дали твори першорядної ваги, які наразі можемо сміливо зарахувати до найзначніших досягнень української культури межі віків. Важливість їхньої творчості для повноцінного літературного процесу можна уявити тільки тоді, коли відхилимо завісу забуття й уважно перечитаємо надбання української жіночої літератури.

Жінка-письменниця привносить у новітню українську літературу цілий світ почуттів та пристрастей, тонко, лірично й експресивно інструментований у творчості. Жіноча чуттєвість складала особливу ознаку, яка органічно вписалась у письменство на межі XIX та XX віків та засвідчила внутрішньолітературну потребу в оновленні змісту та виражальних засобів мистецтва нового часу. При більш уважному погляді в жіночій літературі можна виділити індивідуальні манери світовідчуття і художнього письма. Власне кажучи, вони і становлять собою найбільш цікавий об'єкт сучасного дослідження, оскільки у творчій індивідуальності авторки можна побачити також її індивідуальний образ світу.

З огляду на потребу відстоювати право на власне художнє бачення світу, стають зрозумілими теми й мотиви, пов'язані з образом нової жінки, тобто тих стосунків, які викликані зміною соціокультурних моделей поведінки. «Ідеться про колізії жіночих стосунків, жіночої дружби, про зміну становища жінки в чоловічому світі» [11, с. 13]. Побутові ситуації, пов'язані із перебиранням жінкою на себе нових ролей, її громадською, політичною, культурною активністю, нерідко спричиняли шок нерозуміння та неприйняття. Це давало той неповторний життєвий матеріал, з якого черпала література нові теми.

Момент суперництва жінки у культурній діяльності, де вона виборює право стати нарівні із чоловіками, взагалі досить цікавий. Непоодинокі свідчення фіксують упередження пересічних чоловіків до організаційних і творчих здібностей жінок. Так, Євгенія Ярошинська у листі до К. Малицької від 2.02.1903 року писала: «Мужчини говорять, що ми не здібні до нічого, треба показати їм, що й жінки потраплять, може, ще й ліпше провадити діло, котре, після їх думки, лиш до них належить. Стійте, пані, кріпко, на своїй позиції і докажіть, що щирою працею і доброю волею можна побороти все» [13, с. 424]. Жінки-письменниці успішно подолали цей негативний стереотип щодо себе і довели спроможність творити національну культуру не менш ефективно, ніж чоловіки.

Зміна форми стосунків жінки та чоловіка відображається і в публічному дискурсі, і в кореспонденції тих часів. Леся Українка підкреслено називала своїх адресатів «товаришами» й «товаришками», таким чином урівнюючи чоловіків та жінок. Очевидно, робила це в тих випадках, де

вона почувалася рівною з адресатом і не мусила вдаватися до звичайних етикетних форм. «На противагу цим новим товаришським формам стосунків, Лесю Українку завжди вражали факти нетолерантного й нетоваришського ставлення до жінки, патріархального обмеження її свободи рамками родинного кола, між світським раутом і церковним казанням» [11, с. 147-148], – пише В. Агеєва.

Пояснюючи свої позиції в листі до Осипа Маковея, авторка «Одержимої» дає досить повний та докладний коментар. У словах Лесі Українки, яка береться з'ясувати потребу реальної рівності у стосунках, відчувається нотка іронії щодо адресата, який трактував жінок із традиційною зверхністю станово-етикетних норм. Письменниця делікатно пояснює, що поблажливість в оцінці жіночої літератури не йде на користь, ба навіть принижує жінок-письменниць. Відтак вона обстоює право однаково судити в літературі й чоловіків, і жінок, без зверхності та поблажливості.

Леся Українка вміло переакцентує розмову із проблеми статі на проблему творчої майстерності, таланту, відповідальності та патріотичного обов'язку. Саме на цьому ґрунті вона прагне бачити рівність статей, адже «...критика від того не ліпшає й не гіршає, що її пише жінка» [7, с. 209]. І далі ще виразніше: «Видно, справді, у Вас в Галичині «жіноче питання» дуже в моді тепер, бо Ви раз у раз на його звертаєте. Навіть вибрали собі спеціальність «критика дівочих творів», не можна сказати, щоб се була дуже широка спеціальність... От наші критики не такі лицарі, і коли приходиться до діла, то ставлять в одну лінію і поетів, і поетес, і літератів, і літераток; не знаю, як хто, а я не раз казала їм за се спасибі» [7, с. 209].

Варто підкреслити ту особливість емансипаційного дискурсу, що в українській жіночій літературі системно утверджується *індивідуальність* як естетична та морально-етична цінність. Жіноча ідентичність присутня у внутрішній організації поезії, драматургії та прози, їх глибокому ліризмі, в особливо уважному й тонкому дослідженні чуттєвого світу індивіда. Цей конкретний феномен творчості можна пов'язувати з загальним станом розкріпачення жінки в українській культурі на межі століть, із рішучою появою жінки-інтелектуалки, жінки-художника. Навіть якщо порівнювати з літературою наступного періоду – 1920-30-х років, то в ньому жіноча література не мала такого сильного впливу, як у добу кінця ХІХ – початку ХХ століть.

«Визволена» жінка волею-неволею потрапляє в нові протиріччя та розчарування. Така вже природа цього культурного конфлікту, про що добре писала Мілена Рудницька. Різницю між «патріархальною» та «новою» жінкою М. Рудницька зображувала так: «Учорашня жінка, яка не знала ще антагонізму між двома життєвими тенденціями, не знала роздвоєння душі, була більш гармонійна, більш зрівноважена від нинішньої. Зате сьогодні жінка є багатша, «інтересніша». Її внутрішню боротьбу і несупокій, її шукання і блуканину, самоаналізу і сумніви, можна би назвати *проблематизмом* нової жінки» (виділено в тексті. – Л. Т.) [14, с. 109].

До характеристики літературної ситуації переломного часу кінця ХІХ та початку ХХ століття пасує глибока думка, висловлена свого часу критиком М. Сріблянським. Він, до речі, чи не вперше ввів в обіг поняття *жіночої літератури*. Даючи визначення цьому самобутньому явищу в тогочасній українській культурі, критик писав про жінок-письменниць: «...Всі вони, маючи різні таланти, вносять якусь чистоту в літературу своєю художньою працею, очищують повітря нашого мистецтва і дають великий зміст літературі..., в усякім разі вони, жінки, виявляють більше волі, таланту, ніж мужчини... Письменниці більше дбають про людину, ведуть достойну боротьбу за її визволення...» [15, с. 102].

Як бачимо, популярний у свій час критик досить високо оцінив значення літературної творчості жінок – причому не тільки в кількісному вимірі, а й у якісному, відзначаючи, що жінки нерідко давали літературі такі цінності, яких не можна було сподіватися від чоловіків. Проникливо зауважена ним «чистота», яку вносили в українське письменство жіночі таланти, збагачувала і підносила тогочасну українську культуру в цілому.

У художніх творах неодноразово натрапляємо на свідчення зрілої громадянської позиції жінок-письменниць. Погляди таких авторок виразно прочитуються в оцінках природи та смислу художньої творчості, зв'язків літератури з дійсністю, індивідуума з його внутрішнім життям, самоцінності людської особистості та її духовних проявів, індивідуальної психології, а також в осмисленні суспільства та природи. Усе це складає цілий комплекс цікавих ідей, по-різному розвинутих у художніх творах, зокрема малій прозі, яка найвиразніше репрезентує своєрідність естетичного мислення письменниць.

Знаменним у цьому відношенні твором-декларацією є автобіографічний ескіз Надії Кибальчич «Лист», надрукований в «Літературно-науковому віснику» 1904 року. Ідеться про долю «літературного робітника», який «тяжко працює, бо йому ні на віщо існувати». Але далі план конкретного життєвого випадку розширюється й переростає у загальну тему митця та його місця у суспільстві, ваги й заслуг художнього слова. У роздумах Надії Кибальчич відкривається цілком зрілий, відповідальний і патріотичний погляд на літературну творчість та особу письменника. Можна дивуватися проникливості молодой авторки, яка так глибоко розуміє не тільки вигоди, а й драму творчості, зокрема в її українському варіанті:

«Єдине, в чім ще живе українська нація, – це письменство. Так і повинні жити культурні нації і, звичайно, воно, виходячи з життя, непримітно та примітно впливає на його. Не можна собі уявити культурного народу без літератури. У нас письменство значніше; це стяг, біля якого збираються вірні своєї країни; від його ми ждемо більшого, а письменників бажаємо бачити «рицарями без страху і догани». Але в дійсності вони не такі. Щоб існувати, лиш існувати як жива істота, вони повинні йти на компроміси. Найвидатніші працюють на чужому полі, бо на своєму можна вмерти від голоду, а свої сього і не примітять» [16, с. 7].

Гіркота і слухність таких слів народжувалися з тривалих спостережень та переживань, із досвіду нестерпного побуту українського письменника. Гіркота самоусвідомлення українського літератора, позбавленого не тільки належного пошанування у суспільстві, але й елементарного визнання чи хоча б розуміння, була тим гострим почуттям, яке, незалежно від статі, об'єднувало багатьох тогочасних письменників – Івана Франка, Лесю Українку, Миколу Вороного, Ольгу Кобилянську, Володимира Винниченка, Осипа Маковея, Володимира Самійленка, Богдана Лепкого тощо [17, с. 98].

Та у випадку жінки ситуація була особливо гострою. Пафос «Листа» Надії Кибальчич доречно перегукується з оцінками, котрі ми наводили в епістолярії Лесі Українки. Маємо справу не лише з проникливою оцінкою загальної, об'єктивної ситуації в літературі та культурі. Є тут чимало жіночої суб'єктивності, своєрідного ідеалізму та романтичної жертвовності, яка спонукала жінок-письменниць працювати на благо занедбаної культури рідного народу.

Характерний приклад жіночого самоствердження ілюструє біографічний дискурс Ольги Кобилянської. Є в ньому і напруження, й інтрига, і вплив сковуючих патріархальних норм суспільства, тобто всі характерні складові особистої драми жінки, що пов'язала свою долю із творчістю [18, с. 7–9]. Деталі цієї драми дозволяють відтворити біографічні документи, зокрема кореспонденція та автокоментарі письменниці.

На початку ХХ століття письменниця переживає внутрішню драму, яку спричинили кілька чинників. Тут переплелися непрості обставини родинного побуту, нав'язливі особисті рефлексії, а також роздуми про своє призначення й літературний талант. Але найбільшою мірою на внутрішній стан О. Кобилянської вплинув її нещасливий любовний роман з Осипом Маковеем [19, с. 172–175]. Усе це склалося на внутрішньо-психологічний конфлікт, який, до речі, виразно проявився у творах цього періоду, зокрема в повісті «Земля».

На той час Ольга Кобилянська мала «межовий», як для жінки, вік (37 років). Вона весь час жила з батьками, і тільки мріяла про самостійність, про те, щоб кудись виїхати на довше. В останні роки її мати часто хворіла. Це означало, що на доньці лежав увесь тягар хатніх справ. Ситуацію ще більше ускладнила хвороба батька. Усе вказувало на те, що Кобилянська мусить покинути заняття літературою. Звичайно, для письменниці це було страшним шоком, вона глибоко переживала перспективу втрати своєї недавно набутої літературної ідентичності, яка, тим не менше, дала їй немало втіхи та почуття затребуваності, корисної праці.

Про глибину цих переживань можемо судити з тогочасної кореспонденції: у листі до В. Стефаніка Ольга Кобилянська так образно змалювала своє невідрадне: «Як чоловік має човна і кладе на нього цілий свій запас життєвий, і воно становить його ціль у житті, і світло, і багатство його, а Ви бачите, що воно перед Вашими очима тоне... Воно тоне, і Ви мусите стояти мовчки і не смієте уст отворити...» [8, с. 486].

У житті письменниці настав епізод, що вимагав рішучої зміни життєвої позиції. Вона відчувала подих безодні над своєю головою, усвідомлювала доленосну цінність моменту. Разом з тим це було випробування на міцність її особистості.

Згадаймо, що подібне випробування пережила в ті роки й Леся Українка, поїхавши в Мінськ до смертельно хворого С. Мержинського. Гострота ситуації була тим більшою, що йшлося про переоцінку стосунків з найближчою родиною та друзями. У випадку Лесі Українки також ця драма цілком виразно була присутня. І так само сильно вона проявилася у творчості, коли у виняткових обставинах, при ліжку помираючого друга, було написано «Одержиму» (1901).

По суті, мова йде про набуття граничного досвіду, який у звичайних умовах людині недоступний. Акцентуючи цей момент у біографії Лесі Українки як момент «народження класика», Оксана Забужко описує атмосферу цього надзвичайного акту. «Які *психологічні* бар'єри з боку найближчого оточення довелося їй при тому долати [...], можна здогадатися хіба з натяків, розсипаних у листах...» [20, с. 87]. При всьому драматизмі такі моменти важливі як спосіб набуття виняткового досвіду, придатного не лише в особистому житті, а й у творчості.

О. Кобилянська сприймала таке випробування як своєрідну ініціацію, перелом, момент переходу в інший, більш зрілий стан. Вона пише в листі до О. Маковея: «Майже все, що я коли-небудь діставала за письма, я майже все віддавала мамі. Не можу терпіти, як вона журиться. Тому я ніколи не могла собі

більшу суму зложити, бо все «визичала» – та й сиділа дома, як та курка. Тепер не хочу дальше так жити. Я вже немолода, моя є лише праця. Най не псують тут життя; та й не вадять мені нічим...» [8, с. 389].

Ольга Кобилянська чимало роздумує про суперечність, яка не дає їй спокою, про своєрідну розірваність поміж двома обов'язками. Один складають її неодмінні домашні клопоти. Інший становить обов'язок літературний, творчий, який вона трактує цілком серйозно, як життєве покликання. У листах вона нарікає на те, що належить «до тих літераток, що можуть лиш тогди своєму улюбленому заняттю віддаватися, наколи доперва всі домашні справи і клопоти абсорбували їх найліпші і найсвіжіші сили» [8, с. 415].

В іншому місці особистої кореспонденції, дещо раніше, письменниця навіть говорить про дві відмінні істоти, що співіснують у ній. У такому роздвоєнні вона сприймає свою індивідуальну ідентичність, у якій поєдналися традиційна та нова ролі жінки. «Одна, що думає практично, на котру можна ся зі всіма справами спустити, що варить їсти, торгується з хлопцями о добрі вчинки і делікатне заховання, ся, одним словом, що робить всяку християнську роботу, а друга – то є погана «мімоза» – і шукає вибраного життя. Спокій, гармонію, тонкість, красу...» [8, с. 304].

Між першим і другим зазначеними чинниками – ціла прірва нерозуміння та відчуження. Справа в тому, що побутові клопоти надто приземлюють жінку й виключають можливість творчості. Недаремно Ольга Кобилянська сприймала їх як «закляту казку». Її гнітила одноманітність провінційного існування, що не давала свіжих вражень, не сприяла творчому розвиткові. Це цілком зрозумілий мотив, який, зрештою, часто трапляється в літературних біографіях. Але в ситуації жінки він по-особливому драматичний, бо тут ідеться про приреченість, про наперед задану неможливість вирватися з лещат дійсності, що чітко й категорично визначила її місце та функцію, без огляду на власні інтереси та прагнення письменниці.

У листі до Петка Тодорова вона так характеризує свій стан психологічного роздвоєння: «Я жию, як в заклятій казці, прикована до одного місця, і заєдно мушу з глибини душі своєї черпати поживу і для духа свого! Можете Ви собі те представити? Проживати все в однім місці, провадити одностайне життя, мучити душі одним і тим же заняттям? Одні і ті самі люди бачити? Завсігди лиш те одне і одне!..» [8, с. 536].

Цікаво, що перша з зазначених вище ролей – визнана, публічна, природна, тоді як друга – незвичайна, екзотична й таємнича. У рамках своєї «християнської» душі О. Кобилянська почуває більшу певність, тоді як друга її бентежить, викликає неспокій і тривогу: «Та перша, практична, сильна душа розмовиться з кожним, і її розуміє кожний, але та друга не може до кожного пристати і не промовляє не раз тижнями ні до кого» [8, с. 306].

Зрозуміло, що в публічному житті вона тратила більше енергії, бо мусила бути на висоті тих вимог, які ставили суспільні норми та етичні приписи. Творчість, що становить другу істоту жінки, стає її тіньовим виявом ідентичності, ніби зворотною стороною, віддзеркаленням публічної ролі, яку вона виконує щодня та завдяки якій її ідентифікують.

Творчість також своєрідно компенсує те, чого жінці бракує в її традиційних функціях, у «християнській» істоті. Таку логіку також підказують зізнання О. Кобилянської в листах. Так, згадуючи дитинство та початки творчості, вона зауважує наступне: «Я все якась незначна була, що на мене уваги не звертали. Тогди в мене душа з жалю до себе звернулася, і я писати почала» [8, с. 434].

Переживши драму нещасливого кохання та зазнавши глибокої образи після відмови Осипа Маковея, О. Кобилянська важко занедужала. Вона мала затяжну хворобу, що надовго вивела письменницю не тільки з психічної рівноваги, а й із фізичної справності. Письменниця жила, будучи прикованою до ліжка. Це була поразка її амбітних планів творчої самореалізації.

Важко сказати, наскільки фізична хвороба була викликана психічними переживаннями, але цей зв'язок, очевидно, існував, його не можна вилучати з поля уваги. У кожному разі, нещаслива любовна історія не довела її до відчаю, адже «навіть у хвилини розчарування вона зберігає альтруїстичне ставлення до Маковея і його інтересів – утримуючи, таким чином, у цьому поединку високий моральний ґрунт» [19, с. 226].

Потрібно було тривалого часу, аби письменниця змогла пережити ці важкі й болісні роки, аби вона повернулася до творчості. Утім, колишньої творчої форми вона все-таки вже не змогла досягнути. Завершився певний етап духовної еволюції. Завершилося поразкою й викличне ніцшеанство ранньої Кобилянської, яка мріяла про досягнення порогу надзвичайності, винятковості [12, с. 227]. «Суспільство з його законами й звичаями залишається в Кобилянської могутньою силовою інстанцією, обійти яку неможливо без сприяння випадковості» [19, с. 133], – як зазначає М. Павлишин.

Ця істотна поправка, що надає випадковості ролі щасливого фактора або, навпаки, фаталізує її функцію, є тим, що вносить Ольга Кобилянська у бунтівну формулу Ф. Ніцше, тобто формулу

надлюдини. Адже «Ніщів „полудень”, або „великий полудень”, є станом розуміння себе й влади над собою. У його осягненні зв'язок з Іншим не відіграє особливої ролі. Зовсім інакше в Кобилянської, де „полудень” [...] може настати тільки тоді, коли розгорнення її духовного (культурного, творчого потенціалу) збігатиметься з осягненням гармонійного психоеротичного зв'язку з іншою людиною. Такий зв'язок виникає внаслідок, знову-таки, випадку» [19, с. 133].

Тип нової жінки – активної, діяльної, талановитої й одважної – стає популярним на межі століть, хоча нерідко він також є предметом гострих дискусій. Нова жінка як тема європейської літератури вперше зауважена Лесею Українкою, яка присвятила цьому питанню окрему критичну статтю. Письменниця слушно стверджувала, що нові жіночі якості не сприймаються однозначно, адже вони викликають у суспільстві «старі тіні», тобто задоволені стереотипи сприйняття жіночості, з якими суспільству зовсім непросто попроситися.

Найповнішою та найдокладнішою проекцією традиційної жіночої психології, що актуалізує такі «старі тіні», є повість Надії Кибальчич «Пропащі сестри» (1914). Твір фактично має романний задум, нагадуючи своїми рисами традиційний роман виховання (порівняльний аналіз виховання двох дочок в одній родині, зіставлення їх характерів). Повість, що дає характерну типологію жіночих персонажів, можна вважати підсумковою у плані проекції характерних жіночих персонажів. По-перше, тут втілено образ жінки-«жертви» (Оля). По-друге, зображується жінка-хижак, що знищує оточуючих морально і фізично, включаючи і членів своєї родини (Ліза). По-третє, змальовано тип пасивної жінки, яка може співчувати та мріяти про справедливість, але не здатна протистояти злу (Марія Олександрівна, мати двох сестер). Неможливість знайти довірливий тон спілкування матері й дочок нагадує дискомфортну ситуацію жінки в патріархальній культурі, що змушена послуговуватись чужою мовою. Таку ситуацію, що пов'язана з загрозою втрати жіночої ідентичності, проникливо описала Л. Ірігарей [21, с. 12–13].

На перший план сюжетної оповіді Н. Кибальчич вивела образ Лізи. Вона – донька багатих, але не родовитих батьків, виростає в гарних умовах, під ніжною опікою матері. Проте змалку виявляється нестерпний характер Лізи: вона жорстока, деспотична, вередлива, груба, зліслива, підступна. Спочатку героїня завдає прикрощів лише матері та гувернанткам, але пізніше від неї сторонитимуться усі люди на селі.

Єдине, що викликає в цьому образі позитивні емоції, – це витончена врода. Через те батьки мріяли вигідно віддати доньку заміж. Сама Ліза, дорослішаючи, цим також найбільше переймалася. Врешті, мрія щасливого заміжжя стає для Лізи манією, що переслідує її та доводить до напівбожевільного стану, до злості на цілий світ та ревнощів із найменшого приводу. Та, незважаючи на всі зусилля, Лізі не вдалося знайти свого «принца». Адже кожен, хто спочатку був зачарований її вродою, невдовзі пізнавав її вдачу, а тоді вже легко відмовлявся від намірів одруження, не бажаючи отруювати собі життя таким шлюбом.

Молодша сестра Лізи стає небажаною дитиною в сім'ї, зазнає комплексу «попелюшки». Їй змалку майже не приділяли уваги, зневажали. Згубний культ Лізи та її краси змушував Олю почувати себе покинутою та упослідженою. Вона справді не може похвалитися такою вродою, як Ліза, зате мала добре серце, ніжну мрійливу натуру. Проте Оля не готова до змагання в цьому жорстокому й деспотичному родинному оточенні, де вона стає об'єктом кпинів та насмішок старшої сестри, яка, до того ж, часто фізично її карає.

З роками істерія Лізи доходить до загрозливого стану. Її краса марніє, а шанси вдало вийти заміж щодалі зменшуються. Ліза мало не кидається на кожного потенційного жениха, обходить сільських вчителів, але марно. Її внутрішня агресія, стримувана перед чоловіками, все більше виривається назовні в родині. Жертвою цієї агресії стає слабосила, терпляча й мовчазна Оля. Навіть мати, яка жаліє Олю, не припиняє знущання, боячись прогнівити срашу сестру. Урешті, деспотична поведінка Лізи доводить до трагічної загибелі Олі, яка через злостиву вдачу сестри позбувається надії вийти заміж за чоловіка, котрого таємно кохає.

Оля – типова жертва. Змалку вона виростає із страшною ущербною свідомістю: сестра бачить у ній конкурентку, страшенно заздрить їй, намагається допекти з приводу і без приводу. До того ж, і мати ставиться до неї байдуже та грубо, не боронить від ненависті старшої сестри, хоча потайки жаліє Олю. «Покірливій мовчазній дівчинці було тяжко жити. Ліза біла її, дратувала, примушувала служити собі, сміялась з неї, як з каліки та дурної» [22, с. 144]. Так змалку в дівчинки формується відчуття меншовартості. Логічно, що вона завершує життя самогубством. Оля не здатна боротися за своє щастя, протистояти агресивному злу. Її протест у хвилину відчаю зводиться до рішення добровільно піти із життя, яке стало їй цілком немилим, позбавленим останнього промінчика надії на щастя.

Цікавим, хоча й менш виразно змальованим, у повісті є характер матері Марії Олександрівни. Це людина без сталих цінностей, її життя зводиться до «панського» побуту, а мрії про долю улюбленої

доньки – до вигідної шлюбної партії для неї. Письменниця розкриває конкретні соціальні умови формування такого характеру. «В інституті вона не придбала ніякого світогляду, а саму тільки жадобу розваг, розкошів та кохання. У тих панів, де була за гувернантку, зазнала пониження, зневаги, бачила багато гидкого; доброго майже не бачила» [22, с. 126]. Відсутність сталих моральних цінностей відчувається також у вихованні доньок: якщо старшу Лізу Марія Олександрівна виразно розбещує, то молодшу, навпаки, дозволяє всіляко ображати. Байдужість матері не в останню чергу спричиняє трагічну смерть Олі, яка втрачає останню надію через одруження покинути хатне пекло знущань та переслідувань старшої сестри. Марія Олександрівна не змогла створити в родині доброї духовної атмосфери, яка б забезпечила противагу аморальності соціальних обставин. Роль жінки-матері лишилася у цьому випадку нереалізованою. Звідси – початок духовної ущербності обох дочок, які не змогли реалізувати своєї жіночої ідентичності.

Назва твору переходить у глибоку метафору жіночого життя, розгорнутого на прикладі трьох персонажів, – матері й двох дочок. Вони усі – «пропащі», хоча кожна по-своєму. Оля – у прямому сенсі, бо наклала на себе руки. Ліза та Марія Олександрівна загубили самі себе через відсутність справжніх цінностей у їхньому духовному світі. Вони «пропащі» вже тим, що не можуть любити, не можуть нікого зігріти своїм теплом. Любов Марії Олександрівни до доньки набуває через те звироднілих форм, вона гіпертрофована, самозасліплена. А Ліза і взагалі втрачає людську подобу, перетворюючись на хижого звіра, якому приносить насолоду мука інших, слабших та беззахисних:

«Ліза ставала все лютішою і лютішою та такою жорстокою і безжалісною, що її ніхто не любить; навіть мати корилася їй не так вже з любові, як від того, що боялась її. Для людини, що звикла жити тільки для своєї краси та принади, старість – се смерть за життя. Зістаритись – се значить замуруватись живою і кінчати існування в невимовних муках. Поза власною красою і власним життям не було нічого – коли краса зникла, а власне життя не давало втіхи – то не було ніде нічого.

Іноді вночі Ліза прокидалася від жаху: а що, як вона ніколи не вийде заміж? І вона мала таке почуття, мовби летіла в безодню» [22, с. 146].

Наведений приклад ставить трагізм ситуації персонажів в екзистенційний контекст, оприявнюючи втрату «первісного статусу» буття жінкою, з Л. Ірігарей [21, с. 13]. Постаті героїнь тут ніби окреслюють зворотну проєкцію чоловічого світу, його норм та звичаїв. Їм не доступна повноцінна освіта, так само не притаманні їм цілеспрямованість та воля. Традиційне виховання, культ вдалого заміжжя та «домашнього вогнища» роблять неможливим, приреченим на неуспіх навіть протест проти накинutoї жінці прагматичної функції.

Активна присутність жінки в літературі та культурі кінця XIX та початку XX століття спонукає суттєву зміну багатьох акцентів. Причому йдеться не лише про ті, які визначають традиційні основи відносин чоловіка й жінки. Культурна праця жінок призводить до значного розширення обговорюваних спільно (чоловіками й жінками) актуальних проблем. У цьому виявилися наслідки емансипаційного процесу, що на довшу перспективу окреслили зміни культурної свідомості. Сучасна польська дослідниця, оцінюючи емансипацію як унікальне явище XX століття, зазначає: «Розрізнення людей на жінок та чоловіків та дискусія щодо характеристики обох цих груп і відносин між ними є одним із визначників емансипаційного дискурсу. Таке розрізнення вводить нову перспективу до багатьох галузей культури [...]. Історія, що бере до уваги емансипаційний дискурс, навчає вже не тільки історії «людськості», але досягає до того, чим в окремих епохах займалися чоловіки і жінки [...]. Філософія людини не займається винятково таким універсальним, яким є людина, але сягає його конкретики: чоловіки і жінки. Різноманітні «демо»-графії і «антропо»-логії є доповнювані та кориговані «феміно»-та «андро»-логіями» [23, с. 98].

Адаптація в українській жіночій літературі загальнонаціональних та загальносуспільних проблем сприяла також розвитку гендерних відносин. Адже творення духовних цінностей об'єднує та зближує різні статі, дозволяє їм набувати спільний досвід. Н. Хамітов пропонує такий умовивід: якщо духовність трактувати як принцип чоловічого, а душевність – як принцип жіночого, то надлюдське та металюдське можуть бути зрозумілі як шляхи розвитку чоловічого та жіночого. При цьому вони повинні поєднуватися в кожній особистості [24, с. 166].

У поле уваги жінок-письменниць потрапляли складні морально-психологічні конфлікти людини свого часу. При цьому на передньому плані опинялася звичайно таки жіноча особистість, хоча її можна також розглядати як вияв екзистенційної парадигми, притаманної епосі взагалі. Прикметно й те, що одна з провідних тем – тема інтелігенції на тлі драматичних обставин початку XX століття, у творах Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Любові Яновської, Надії Кибальчич, Уляни Кравченко, Дніпрової Чайки та багатьох інших, представлена глибоко, різнобічно і талановито.

Характерне відстеження психологічних глибин людського Я, роздвоєності між зрадою та порядністю, між переконаннями та вчинками, між відвагою та страхом, між хвилими емоціями та

глибокими почуттями, що можна проілюструвати оповіданнями «Женячка на виплат» та «Гість» Є. Ярошинської, «Одні» Н. Кибальчич, «У школі» Дніпрової Чайки, «Одна ніч» Грицька Григоренка та под.

В основі зображення новітньої літератури опиняється не типове, як то було в реалізмі, а, навпаки, особливе, індивідуальне, неповторне. У творах Лесі Українки, Любові Яновської, Надії Кибальчич, Євгенії Ярошинської, Людмили Старицької-Черняхівської якраз багато нетипового, яскравого, несподіваного. Це виявляється і в образах героїв, і в їх чуттєвих реакціях, і в позиції авторів щодо персонажів.

На рівні персонажів можна говорити про розширення їхнього соціального складу (представники творчої інтелігенції, так званого «третього сословія», діти й підлітки, декласовані елементи, представники соціального дна тощо). Разом із тим нерідко постають ситуації, коли перебування поза маргінесом суспільства, на суспільному дні провокує в персонажах пробудження людської гідності, власного індивідуального голосу, переконливого протесту проти загальної кривди («Смерть Макарихи» Любові Яновської, «Гість» Євгенії Ярошинської, «Як згасне день...» Катрі Гриневицевої).

Джерела та література

1. Кобринська Наталія. Вибрані твори / Наталія Кобринська / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття й примітки І.О. Денисюка та К.А. Кріль. – К.: Дніпро, 1980. – 447 с.
2. Тарнавський М. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво / М. Тарнавський // Гендерна перспектива / Упор. В. Агеєва. – К.: Факт, 2004. – С. 204–217.
3. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
4. Погребная В. Проблемы эмансипации женской личности в русской критике и романах Н.Д. Хвощинской (60-80-е годы XIX столетия) / В. Погребная. – Запорожье: Изд-во ЗГУ, 2003. – 344 с.
5. Перший вінок. Жіночий альманах [Львів: Друкарня ім. Т. Шевченка, 1987]. – Нью-Йорк: СУА, 1984. – 486 с.
6. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія ; [2-е вид., перероб. і доп.] / Соломія Павличко. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
7. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – Т. 10: Листи (1876-1897) / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1978. – 544 с.
8. Кобилянська О. Твори: в 5 т. / Ольга Кобилянська. – Т. 5: Листи. – К.: Держлітвидав України, 1963. – 768 с.
9. Тарнавський М. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво / М. Тарнавський // Гендерна перспектива / Упор. В. Агеєва. – К.: Факт, 2004. – С. 204–217.
10. Кобринська Наталія. Вибрані твори / Наталія Кобринська / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття й примітки І.О. Денисюка та К.А. Кріль. – К.: Дніпро, 1980. – 447 с.
11. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: монографія / Віра Агеєва. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
12. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
13. Ярошинська Євгенія. Твори / Євгенія Ярошинська; [упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Ф. Погребенника] – К.: Дніпро, 1968. – 468 с.
14. Рудницька М. Статті. Листи. Документи: Зб. документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької [упор. М. Дядюк] / Мілена Рудницька. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1998. – 844 с.
15. Сріблянський М. Літературна хвиля (погляд на літературу українську року 1912) / М. Сріблянський // Українська хата. – 1913. – С. 98–112.
16. Кибальчич Надія. Лист. Ескіз / Надія Кибальчич // Літературно-науковий вісник. – Т. XXVII. – 1904. – Кн. 7. – С. 7–9.
17. Історія української літератури XIX ст. (70-90-і роки): У 2 кн. / за ред. проф. О. Гнідан. – К.: Вища школа, 2002. – Кн. 1. – 576 с.
18. Левченко Г. Зачарована казка життя Ольги Кобилянської: Монографія / Галина Левченко. – К.: Книга, 2008. – 224 с.
19. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання / Марко Павлишин. – Харків: Акта, 2008. – 358 с.
20. Забужко Оксана. *Notre Dame d'Ukraine*. Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2007. – 640 с.

21. Czarnecka Mirosława. Wieszczyki. Rekonstrukcja kobiecej genealogii w historii niemieckiej literatury kobiecej od połowy XIX wieku do końca XX wieku / Mirosława Czarnecka. – Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – 246 s.
22. Кибальчич Надія. Пропаші сестри. Повість / Надія Кибальчич // ЛНВ. – Т. LXV. – 1914. – Кн. 1. – С. 126–150; Кн. 2. – С. 333–354.
23. Walczewska S. Damy, rycerze i feministki. Kobięcy dyskurs emancypacyjny w Polsce / S. Walczewska. – Kraków, 1999. – 224 s.
24. Хамитов Н. Философия человека: Поиск пределов. Пределы мужского и женского: Введение в антропологию / Н. Хамитов. – Киев: Наукова думка, 1997. – 176 с. [У надзаг.: Інститут філософії НАН України].

УДК 277.4(477.81)

Любов Галуха

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино. 100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. – Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.)

Книгу «Осібно, але воєдино. 100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині» Ліна Бородинська присвятила сторінкам історії однієї із перших громад Рівненщини – громаді євангельських християн-баптистів у с. Посників на Рівненщині. Ця протестантська спільнота є однією з найдавніших у краї. З одного боку, її минуле відображає загальні суспільні тенденції на різних історичних етапах, а з іншого – вона має власні, специфічні риси розвитку, зумовлені її соціальним складом, географією поширення місіонерської діяльності, духовними традиціями.

Опираючись на світські та церковні архівні документи, особисті документи, опубліковані та неопубліковані спогади, низку записаних інтерв'ю з членами церкви, автор висвітлює чотири основні періоди життєдіяльності громади. Зауважимо, що особливий акцент у книзі зроблено на етапі зародження і становлення громади ЄХБ у с. Посників. Утворена 1918 р. громада у міжвоєнний період зазнала значного чисельного зростання (кількість віруючих зросла до понад 500 осіб), організаційного становлення (розвивалася в різних напрямках діяльності, посіла важливе місце у Союзі слов'янських громад євангельських християн у Польщі) та утвердження на державному рівні (1933 р. отримала реєстрації в державних органах влади).

Вочевидь життя посниківської громади у період радянзації та Другої світової війни мало представлене документами, оскільки автор у дослідженні цього етапу розвитку громади опирається здебільшого на спогади сучасників та родичів тих, хто постраждав від тоталітарних режимів. Обмеження діяльності протестантів у роки першої радянзації, людські втрати у роки Другої світової війни, поневір'яння у виправно-трудовах таборах віруючих чоловіків, які відмовилися служити в Червоній армії, небезпеки у краї через супротив радянської влади з активним українським національним підпіллям, боротьба за виживання і взаємна підтримка одновірців у часи випробування і труднощів – особливості цього періоду автор вміло подала крізь призму складних, а почасти трагічних людських доль.

Розглядаючи радянський період життя посниківської громади ЄХБ, автор зосередила увагу на державно-церковних відносинах та впливі атеїзаційної політики держави на життя як окремих віруючих, так і громади в цілому. Автор навела яскравий приклад конфліктності між представниками державної влади і громадою, а також – старшими членами церкви та молоддю через вплив нових віянь на останню: створення членами церкви та дітьми віруючих ансамблю народних інструментів, нетривала діяльність якого потрапила під пильний нагляд місцевої влади, наслідком чого став судовий процес над організаторами. Водночас лідери громади, з огляду на особисту консервативність і бажання вберегти віруючих від протистояння з владою, також не підтримували ініціативи молодих музикантів. Життя віруючих у радянський період яскраво проілюстровано численними спогадами та фотографіями, однак доцільно було б підсилити дослідження архівними та церковними документами.

Значну увагу автор приділив життєписам ключових постатей громади різних періодів її існування. У книзі подано понад двадцять біографій, найбільш драматичні з яких розкривають життя Артема Мельника, Хоми Баласюка, Оксентія Збируна, Семена Великого.

Окремі літературні твори віруючих, вміщені в книзі, ілюструють творчий потенціал громади. Видання збагачене великою кількістю фотографій, особистими та церковними документами. У додатку вміщено хронологію подій життя громади у 30-40-х роках ХХ ст., що базується на щоденникових

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любов</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 РР.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіє Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБІТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНІЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шеретюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Сверова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валюх Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Свєтлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРИЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŻNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі
європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія /
А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.)279

Томчук Любов

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК»282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.)293

Вирський Дмитро

МОНАСТИРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ.294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

А 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017